

в значній мірі конституюється за рахунок соціально структурованих факторів. До того ж, інституційно орієнтоване дослідження видається найперспективнішою основою для вивчення того, як глядачі використовують відповідні фільми в різних історичних контекстах.

Перцептивно-когнітивна модель використовується для опису й пояснення ефектів різних тактик конструювання. Конструктивістська теорія психічної діяльності дає найвибагливіше й докладне пояснення таких оповідних принципів, як побудова сюжету / фабули і таких стилістичних процесів як континуальний (безперервний) монтаж. Звичайні практики інтерпретації фільму можна частково пояснити принципами висновку й вирішення проблем когнітивною теорією [4, с. 382–383].

У всіх випадках, моделі не є абсолютними й окремі явища не є сталими законами, а скоріше вимоги виведення аргументу «про найкраще пояснення», яке завжди залишається відкритим до корегування. Історична поетика кіно пропонує цілісний, багатовимірний підхід до вивчення кінематографа, що поєднує дослідження окремих фільмів із широким соціокультурним контекстом. Історична поетика вписує окремий фільм у контекст режисерського стилю, жанрової традиції, особливостей національного кіновиробництва й історичної епохи. Такий підхід дозволяє розкрити багаторівневе значення кожного фільму та включити естетичні й стилістичні риси фільмів до соціокультурного аналізу.

Список використаних джерел

1. Куренной В. Философия фильма: упражнения в анализе / Виталий Куренной. – М.: Новое литературное обозрение, 2009. – 232 с.
2. Павлов А. Постыдное удовольствие: Философские и социально-политические интерпретации массового кинематографа / Александр Павлов. – М.: Издательский дом Высшей школы экономики, 2014. – 360 с.
3. EL TOPOS. Как возможна философия кино? Исследования. Интервью. Эссе. Переводы. Кинотексты / Ред. Дмитрия Петренко, Лидии Стародубцевой. – Х.: El Topos Cinema Club Foundation, 2009. – 229 с.
4. Bordwell David. Historical poetics of cinema / David Bordwell // The Cinematic text: Methods and approaches / Georgia State Literary Studies Number 3 / Edited by R. Barton Palmer, 1989. – P.369–398.
5. Bordwell David. Thompson K. Film Art: An Introduction. Ninth edition / David Bordwell. – New York: McGraw–Hill, 2009. – 505 p.
6. Bordwell David. Thompson K. Film History: An Introduction. Second edition / David Bordwell, Kristin Thompson. – 788 p.
7. Bordwell David. Making Meaning: Inference and Rhetoric in the Interpretation of Cinema / David Bordwell. – Cambridge: Harvard University Press, 1989. – 334 p.

References

1. Kurinnoy V. Filosofiya fil'mu: vpravu v analizi / Vitaliy Kurinnoy. – М.: Новое литературное обозрение, 2009. – 232 с.
2. Pavlov A. Hanebne zadovolennya: Filosoфs'ki ta sotsial'no-politychni interpretatsiyi masovoho kinematohrafu / Olexsandr Pavlov. – М.: Vydavnychuy dim Vyshchoyi shkoly ekonomiky, 2014. – 360 с.
3. EL TOPOS. Kak vozmozhna filosofiya kino? Issledovaniya. Interv'y. Ese. Perevody. Kinteksty / Red. Dmytriya Petrenko, Lidiyi Starodubtsevoyi. – KH.: El Topos Cinema Club Foundation, 2009. – 229 s.
4. Bordwell David. Historical poetics of cinema / David Bordwell // The Cinematic text: Methods and approaches / Georgia State Literary Studies Number 3 / Edited by R. Barton Palmer, 1989. – P.369–398.
5. Bordwell David. Thompson K. Film Art: An Introduction. Ninth edition / David Bordwell. – New York: McGraw–Hill, 2009. – 505 p.
6. Bordwell David. Thompson K. Film History: An Introduction. Second edition / David Bordwell, Kristin Thompson. – 788 p.
7. Bordwell David. Making Meaning: Inference and Rhetoric in the Interpretation of Cinema / David Bordwell. – Cambridge: Harvard University Press, 1989. – 334 p.

Domina O. V., graduate student, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine, Kharkiv), elena_dyomina@outlook.com

Historical poetics of cinema of D. Bordwell

D. Bordwell's historical poetics of cinema as a method of analysis of cinema is observed and included to Ukrainian discourse of philosophy and anthropology. This method is opposite to SLAB-theories which are the methods of cinema analysis based on works of F. de Saussure, J. Lacan, L. Althusser and R. Barthes. D. Bordwell criticized these theories as focused on producing interpretations and searching for inner or indirect meanings of texts. Poetics produces scientific knowledge in the strict sense. Traditionally poetics distinguishes three research facilities – theme, narrative structure and style. Pre-compositional compositional and post-compositional factors are distinguished in the historical poetics of cinema. Historical poetics refuses the division studies of cinema to theory, history and criticism. Historical poetics combines all these three aspects of cinema studies in order to get a complete picture of the phenomenon under study. It combines intensive analysis and broad vision for considering not only «texts» but also «context».

Keywords: historical poetics of cinema, D. Bordwell, neoformalism, methodology, cinema studies.

Дёмина Е. В., аспирантка, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (Украина, Харьков), elena_dyomina@outlook.com

Историческая поэтика кино Д. Борвелла

Анализируется и вводится в украинский философско-антропологический дискурс «Историческая поэтика кино» американского исследователя Д. Борвелла как отдельная методология анализа кинематографа. Эта методология противопоставляется СЛАБ-теориям, то есть методологиям анализа кино, основанным на работах Ф. де Сосюра, Ж. Лакана, Л. Альтоусера и Р. Барта. Д. Борвелл критикует эти теории за направленность на получение интерпретации, то есть на поиск внутренних или косвенных смыслов текстов. Поэтика направлена на выработку научного знания в строгом смысле слова. Традиционно поэтика различает три объекта исследования: тематику, нарративную структуру и стилистику. В исторической поэтике кино можно различить исследования прекомпозиционных, композиционных и посткомпозиционных факторов. Историческая поэтика отказывается от разделения исследований кинематографа на теорию, историю и критику. Историческая поэтика объединяет все три аспекта исследования кино для того, чтобы получить объемную картину феномена, который исследуется. Она сочетает интенсивный анализ и широкое видение, рассматривая не только «тексты», но и «контексты».

Ключевые слова: историческая поэтика кино, Д. Борвелл, неоформализм, методология, исследования кино.

* * *

УДК 141.7:316.75

Єгупов М. В.,
науковий співробітник, Інститут вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України
(Україна, Київ), lepan@ukr.net

ТЕКСТ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ: ЛІНІЇ СМИСЛОВОЇ НАПРУГИ

Доволі поширеним є осмислення феномену ідентичності та його генезису крізь призму концептуальної метафори «текст». Така особливість інтерпретації передбачає виявлення контекстуальних сфер, які увиразнюють сприйняття тексту, роблять його смислове поле не площинним, а рельєфним, об'ємним, структурованим. Соціалізація є основним контекстом тексту ідентичності. В багатьох випадках вона взагалі ставить під сумнів повноцінну ідентичність та її перспективи.

Ключові слова: ідентичність, соціалізація, функціональні особливості, змістова ієрархія, образ людини, принцип дії, закономірності суспільного розвитку.

На сучасну пору істотного теоретико-методологічного значення набуває процес трансформації поняття «соціалізація», дослідження сутності як самого процесу, так і його механізмів залежно від типу особистості на різних історичних етапах. Соціалізація людини відбувається із залученням широкого набору засобів, зміст має істотні відмінності у випадку різних суспільств, соціальних прошарків і вікових категорій. Кожне суспільство, держава, соціокультурна сфера напружують сукупність позитивних і негативних формальних і неформальних способів навіювання і

переконання, приписів і заборон, заходів примусу і тиску, за допомогою яких життєдіяльність людей приводиться у відповідність до прийнятих у межах конкретної суспільної дійсності зразків, норм і цінностей.

В основу розгляду людини як суб'єкта соціалізації лягли концепції американських учених Ч. Кулі, В. Томаса, Ф. Знанецького, Дж. Г. Міда. Чарльз Кулі, автор теорії «дзеркального Я» і теорії малих груп, вважав, що індивідуальне Я здобуває соціальну якість у комунікаціях, у міжособистісному спілкуванні всередині первинної групи (родини, групи однолітків, сусідської групи), тобто в процесі взаємодії індивідуальних і групових суб'єктів.

Вільям Томас і Флоріан Знанецький виходили з тих міркувань, що соціальні явища і процеси необхідно розглядати як результат свідомої діяльності людей, що слід враховувати не лише соціальні обставини, а й точку зору індивідів, включених у ці ситуації, тобто розглядати їх як суб'єктів соціального життя.

Джордж Герберт Мід, розробляючи концептуалістику символічного інтеракціонізму, ключовим поняттям вважав «міжіндивідуальну взаємодію», сукупність процесів якої формує суспільство і соціального індивіда. З одного боку, багатство і своєрідність наявних у тієї або іншої людини індивідуальних Я-реакцій і способів дій залежать від розмаїтості і широти систем взаємодії, у яких Я бере участь, а з іншого боку, – соціальний індивід є джерелом руху і розвитку суспільства. Ідеї Ч. Кулі, В. Томаса, Ф. Знанецького та Дж. Г. Міда здійснили вирішальний вплив на розробку концепцій соціалізації в руслі суб'єкт-суб'єктного підходу.

Е. Дюркгейм, розглядаючи процес соціалізації, вважав, що провідна роль у ньому належить суспільству як ключовому суб'єкту соціалізації. Суспільство може вижити тільки тоді, коли між його членами існує значний ступінь гомогенності. Тому воно прагне сформувати людину «за своїм зразком», а сама людина постає лише об'єктом соціалізуючих впливів суспільства.

Т. Парсонс визначав соціалізацію як «інтерналізацію культури суспільства, у якому дитина народилася», як «засвоєння реквізиту орієнтації для задовільного функціонування в певній ролі». Універсальне завдання соціалізації – сформувати в «новачків, що стають членами суспільства», як мінімум – почуття лояльності, а як максимум – почуття відданості системі. Відповідно до його поглядів, людина «вбирає» у себе загальні цінності в процесі спілкування із «значущими Іншими». У результаті цього дотримання загальноприйнятих нормативних вимог і стандартів стає частиною її мотиваційної структури, її життєвої потреби.

Теорії Е. Дюркгейма та Т. Парсонса вплинули і продовжують впливати на багатьох дослідників соціалізації. Дотепер багато хто з них розглядає людину лише як об'єкт соціалізації, а її саму як суб'єкт-об'єктний процес (де суб'єктом виступає суспільство або його складові).

Кожна людина так чи інакше є об'єктом соціалізації, а зміст цього процесу обумовлений зацікавленістю суспільства в тому, щоб людина успішно опанувала ролі чоловіка або жінки (статеворольова соціалізація), створила міцну родину (сімейна соціалізація), могла і хотіла б компетентно брати участь у соціальному й економічному житті (професійна соціалізація), була законослухняним громадянином (політична соціалізація)

тощо. Зрештою, вимоги до індивіда щодо тих чи інших пріоритетів соціалізації пред'являє не лише суспільство, а й соціальні інститути та організації, чії особливості та функції обумовлюють багатоманітний і специфічний характер вимог [3, с. 181].

У 1887 році Ф. Гідденс у книзі «Теорія соціалізації» вперше застосував термін «соціалізація». Сутність соціалізації – це єдність пристосування і відокремлення людини в умовах конкретного соціуму. Пристосування як соціальна адаптація – це процес і результат зустрічної активності суб'єкта і соціального середовища (Ж. Піаже, Р. Мертон). Адаптація передбачає узгодження вимог і очікувань суспільства щодо людини; узгодження самооцінок, тобто самоаналіз і домагання людини з її можливостями і реаліями соціального середовища. Іншими словами, адаптація – це процес і результат перетворення індивіда на соціальну істоту.

Натомість відокремлення – це процес автономізації людини в суспільстві. Під час соціалізації закладено внутрішній конфлікт між ступенем адаптації людини до суспільства і ступенем відокремлення її у суспільстві, який остаточно розв'язати не можна: ефективна соціалізація припускає певний баланс адаптації та відокремлення. Людина стає повноцінним членом суспільства, будучи не лише об'єктом, а й суб'єктом соціалізації, який засвоює соціальні норми і культурні цінності, виявляючи активність, саморозвиваючись і самореалізуючись у суспільстві [1, с. 78].

Суб'єктом соціалізації людина стає об'єктивно, позаяк упродовж життя на кожному віковому етапі перед нею постають завдання, для вирішення яких вона більш-менш усвідомлено, а частіше неусвідомлено, ставить перед собою відповідні цілі, тобто проявляє свої суб'єктність (позицію) і суб'єктивність (індивідуальну своєрідність).

Соціалізація людини у взаємодії з різними факторами відбувається за допомогою і посередництва низки механізмів. Існують різні підходи до розгляду механізмів соціалізації. Г. Тард вважав основним з них наслідування. У Бронфенбренер механізмом соціалізації вважає прогресивну взаємну акомодацию (здатність до пристосування) між активною людською істотою та мінливими умовами її життя. Узагальнюючи наявні дані, можна виокремити кілька універсальних механізмів соціалізації, які необхідно враховувати і частково використовувати в процесі виховання людини на різних вікових етапах.

До переліку механізмів соціалізації можна віднести такі: імпринтинг – фіксування людиною на рецепторному й підсвідомому рівнях особливостей життєво важливих об'єктів, що впливають на нього; екзистенційний тиск – оволодіння мовою і неусвідомлюване засвоєння норм соціальної поведінки, обов'язкових у процесі взаємодії зі значущими особами; наслідування – слідувати якомусь прикладу, зразку; ідентифікація – процес неусвідомленого отождолення людиною себе з іншою людиною, групою, зразком; рефлексія – внутрішній діалог, у якому людина розглядає, оцінює, приймає або відхиляє ті чи інші цінності, притаманні різним інститутам суспільства, родині, значущим особам і т. ін. Рефлексія здебільшого постає внутрішнім діалогом декількох видів: між різними Я людини, з реальними або уявними особами. За допомогою рефлексії людина може формуватися і змінюватися в результаті усвідомлення і переживання тієї

реальності, в якій перебуває, свого місця в цій реальності й себе самої.

До механізмів соціалізації належать: традиційний, інституціональний, стилізований, міжособистісний. Традиційний механізм соціалізації передбачає засвоєння людиною норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів, характерних для її родини і найближчого оточення. Як правило, таке засвоєння відбувається на неусвідомленому рівні за допомогою некритичного сприйняття панівних стереотипів.

Інституційний механізм соціалізації функціонує в процесі взаємодії людини із соціальними інститутами, в результаті чого відбувається накопичення знань і досвіду, що забезпечують соціально схвалювану поведінку, а також досвіду імітації соціально схвалюваної поведінки і конфліктного або безконфліктного уникнення виконання соціальних норм.

Стилізований механізм соціалізації діє межах кожної субкультури як комплексу морально-психологічних рис і поведінкових виявів, типових для людей певного віку, професійного чи культурного прошарку, що у цілому створює певний стиль життя і мислення вікової, професійної та соціальної групи. Втім, субкультура впливає на соціалізацію людини лише настільки, наскільки групи людей, що є її носіями, референтні (значущі) для неї.

Міжособистісний механізм соціалізації функціонує в процесі взаємодії людини із суб'єктивно значущими для неї особами. У його основі лежить психологічний механізм міжособистісного переносу завдяки емпатії, ідентифікації тощо. Значущими особами можуть бути батьки, будь-який шанований дорослий або приятель-одноліток будь-якої статі. Нерідкі випадки, коли спілкування зі значущими особами в групах і організаціях може впливати на людину інакше, ніж впливає на неї сама група чи організація. Тому міжособистісний механізм соціалізації доцільно виокремлювати як специфічний.

Людина не залишається пасивною у процесі соціалізації: вона виявляє активність не лише як суб'єкт соціалізації, а й як об'єкт і навіть жертва. У кожній із цих іпостасей вона може усвідомити необхідність або бажання змінити що-небудь у собі, аби більшою мірою відповідати очікуванням і вимогам соціуму; протистояти вимогам соціуму, ефективніше розв'язувати проблеми, що постають перед нею; уникнути ситуації жертви несприятливих умов і обставин соціалізації; наблизити свій образ «уявного Я» (якою людина бачить себе) до образу «бажаного Я» (якою вона хотіла б себе бачити) [11, с. 114].

У процесі соціалізації людина так чи інакше самозмінюється. Самозміна – це процес і результат більш-менш усвідомлених, цілеспрямованих і успішних зусиль людини, спрямованих на те, щоб стати іншим (рідше – повністю, як правило, – частково). Зусилля можуть бути спрямовані на зміну: своїх зовнішності і фізичних якостей; особистісних властивостей; інтелектуальної, вольової, експресивної, духовної, соціальної сфер (знань, умінь, цінностей тощо); поведінкових сценаріїв; образу і стилю життя; ставлення до себе (самооцінки), відносин із собою (самоповаги, самоприйняття), відносин зі світом (світосприйняття, світобачення – картини світу), відношення до світу (аспектів і способів самореалізації й самоствердження).

Ілюструючи суперечливі наслідки соціалізації індивіда, Я. Буркхардт у праці «Цивілізація Ренесансу в Італії» писав: «Людина усвідомлює себе лише крізь призму деякої загальної категорії – членом раси, народу, партії, сім'ї або корпорації» [2, с. 199]. Саме з цієї причини «вона втрачає почуття самості, стає залежною від чийогось схвалення, прагне конформізму, хоча навіть за комфортних умов почуває себе невпевнено. Тому людина невдоволена, їй все набридло, вона стурбована і витрачає значну частину своєї духовної енергії на те, щоб компенсувати або приховати занепокоєність. Її думка працює бездоганно, однак розум деградує, а з огляду на значні технічні можливості ще й починає складати серйозну загрозу існуванню цивілізації і людському роду в цілому» [10, с. 491].

Ще однією істотною проблемою, як зауважив А. Швейцер, є та обставина, що «уніфікована колективна точка зору навіює необхідність вимірювати дії колективу не стільки масштабом етики, скільки еталонами користі та зручності. Дефіцит людей з хорошим моральним чуттям пояснюється не в останню чергу тим, що ми безупинно приносимо свою особисту мораль на вівтар «вітчизни» – замість того, щоб залишатися в опозиції до суспільства і бути тією силою, яка спонукає його прагнути досконалості» [12, с. 54]. В праксеологічному форматі це складний світоглядно-ідеологічний аспект, інтелектуальне осереддя якого полягає в тому, що часто під аргумент «вітчизни» або «національного інтересу» підганяється вузькокорпоративна, політична та партійна доцільність, яка не має з національними пріоритетами нічого спільного. В даному контексті першочергового значення набуває розробка науково верифікованої критеріальної бази національних інтересів.

Загалом же висновок не підлягає сумніву: необхідно запропонувати одновимірній, дегенерованій людині гармонійний тип розвитку, реконструювати оригінальну культурно-динамічну матрицю, котра дозволить визначити межі та форми життєвої динаміки кожного з членів суспільства у різних сферах буття і на будь-якій фазі взаємодії індивіда та суспільства. Це тим більше важливо, якщо взяти до уваги, що «держава надто часто спонукає до відречення від екстазу, до зради наших вроджених можливостей, внаслідок чого більшість із нас досягає успіхів лише в генеруванні хибного Я» [6, с. 9–10]. Наслідки такої «жертвовності» є негативними не лише для індивідів, які втрачають значну частину свого вітального потенціалу, а й для держави, котра отримує хоч і слухняний та керований, але абсолютно неефективний, непридатний для динамічного суспільного поступу інструментарій у вигляді пасивних, інерційних громадян.

З аналогічної нагоди Е. Фромм писав: «Психічне здоров'я неможливо визначити через «приспособлення» індивіда до суспільства. Навпаки, його варто з'ясувати з точки зору пристосування суспільства до потреб людини. Здоров'я індивіда залежить у першу чергу від структури суспільства. Здорове суспільство стимулює творчу працю, розвиває розум, об'єктивність, почуття власного «Я». Нездорове ж суспільство породжує взаємну ворожнечу, недовіру, перетворює людину на об'єкт маніпуляцій та експлуатацій. Між іншим, суспільство може виконувати обидві функції. В більшості випадків воно так і діє: питання лише в тім, яким є баланс позитивного та негативного впливів» [10, с. 333].

Коли зародки моралі, які існують у всіх соціальних тварин складаються в систему, яка володіє кооперативними ефектами, конфлікт між «людиною» та «твариною» відбувався впродовж декількох годин чи навіть хвилин. За «аморальну поведінку» «тварин» виганяли зі стада. Сумна доля вигнанця ставила всіх перед екзистенційним вибором – підкоритися нормам моралі чи слідувати тваринним інстинктам і ризикувати розділити долю вигнанця. Фактично це було питання життя та смерті. Біологічна еволюція істотно прискорилась завдяки штучним відбором (насамперед у вигляді фільтра культури). Частина первісного людського стада, яка генетично виявилася неготовою стати людьми, розділяла долю вигнанців, а нащадків мали лише люди, які окрім генів передавали своїм дітям ще й повчальні уроки, засвоєні під час сцен покарання або вигнання «аморальних» [4, с. 309].

Соціалізація – це інтерналізація: засвоєння норм, цінностей і зразків поведінки. У цілому дослідники сходяться на думці, що соціалізація передбачає прийняття моделей, існуючих у суспільстві «уподібнення моделі» (А. Бандура), «приміряння на себе ролі «Іншого» (Дж. Мід), а також «засвоєння і відсторонення соціального досвіду» (І. Кон). Узагальнюючи, в основі соціалізації можна виокремити суспільні норми і правила, вимоги і мотиваційні настанови.

В сучасному світі ідентичність перебуває під потужним і перманентним трансформаційним пресингом. Щоб залишатися хоча б відносно стабільною, вона має дотримуватися наступних умов. По–перше, суб'єктивна реальність повинна відповідати об'єктивній реальності, а засвоєні норми й цінності мають відповідати нормам і цінностям, що існують в об'єктивному світі. Якщо людина, вихована в умовах традиційної патріархальності, потрапить в суспільство з виразними феміністськими пріоритетами і преференціям, то її гендерна ідентичність гарантовано зазнає істотних корекцій. По–друге, все соціальне середовище, що оточує індивіда, має підтверджувати ідентичність. По–третє, повинна зберігатися соціальна структура, за якої була сформована ідентичність. Безперечно, можна виокремити й інші умови, однак вони будуть лише модифікованими різновидами вищенаведених [6, с. 71–72].

П. Бергер та Т. Лукман довели, що ідентичність формується соціальними процесами, а значить – вона може бути змінена й переформована цими ж соціальними процесами. З іншого боку, ідентичності можуть впливати на соціальні процеси і закріплювати в суспільстві пріоритетні для неї пріоритети [8].

Постмодерне суспільство пропонує стратегії набуття ідентичності в складних соціальних умовах, заснованих на принципах варіабельності, конструюванні та віртуалізації ідентичності. Одна така стратегія, умовно звана «шизофренічною», полягає у відмові від сталої, постійної, самототожної ідентичності на користь фрагментарної ідентичності, згідно з якою індивід визначає себе, виходячи з умов і особливостей того дискурсу, в силовому полі якого перебуває. Інша стратегія (умовно йменується «параноїдалною») полягає у відмові від відповідності умовам надгетерогенного суспільства на користь отримання сталої ідентичності шляхом засвоєння знаків символічної гіперреальності. Обидві стратегії соціалізації так чи інакше забезпечують індивіда «образами себе» і відповідають вимогам економічних та

політичних інститутів постмодерного суспільства [7, с. 94–95].

Трансформації соціальних процесів та інститутів викликають кризу ідентичності. Посилювана динаміка соціальної мобільності виявляє себе в мінливості соціальних рольових маркерів, переміщеннях в соціальному просторі тощо. На відміну від людини традиційної культури, сучасна людина не має «грунту» у вигляді традицій, прив'язки до місця; її соціокультурна ідентичність визначається маршрутами поширення символів і знань, які вона здатна сприйняти. Існуванням на межі екзистенційної вкоріненості та буттєвої неприкаяності призводить до соціального та психологічного «занепокоєння», визначає специфіку ідентифікаційних процесів сучасності, дає підстави стверджувати про кризу ідентичності сучасного індивіда, про руйнування структур особистості й навіть про смерть людини як самототожного індивіда.

У цій ситуації особливо актуальним стає вивчення структур ідентичності, соціальних факторів, які впливають на її формування, а також її історичних типів, що змінюються під впливом соціальних інститутів і форм існування процесу соціального відтворення. Дослідження феномену ідентичності з позицій соціальної філософії може допомогти не лише збагнути причини й наслідки наявної кризи ідентичності, що набуває в сучасному суспільстві тотального характеру, а й дати ключ до філософського та суспільно–наукового осмислення його подолання, до вивчення нових форм ідентичності. Водночас слід зазначити, що проблема ідентичності та її історичних типів є вкрай актуальною для сучасного українського суспільства, яке перебуває в унікальній ситуації складного поєднання різних типів ідентичності, що виникла в результаті різких соціальних змін.

Актуальність проблематики ідентичності обумовлена як епістемологічними, так і соціальними процесами. Сучасна соціокультурна парадигма характеризується мінливістю, плюралістичністю соціального життя і культури, значущістю процесів межовості, переходу, маргінальності. Разом з тим інтенсивно діють інтегративні тенденції глобалізації, які створюють умови для становлення сучасного культурного синтезу. Феномен і альтернативи самовизначення людини у світі, який кардинально змінюється, набувають статусу ключової філософської проблематики сучасності [9, с. 44–45].

Поняття ідентичності необхідне для пояснення зміни співвідношення суспільного та особистого, біологічного та соціального, індивідуального та суспільного, нетипового та стандартного, «інакшості» та одноманітності, глобального та локального. Е. Еріксон не випадково наполягає, що «в наш час дослідження ідентичності стають настільки стратегічним завданням, наскільки свого часу була проблематика несвідомого» [13, с. 396].

Часто пошук ідентичності здійснюється не через співвіднесеність із загальними ідеями, а через міжсуб'єктні відносини, характеристиками яких стають множинність, нетривалість та поверховість. Найвпливовішими чинниками ідентифікації в сучасному суспільстві є засоби масової комунікації та різноманітні інформаційні технології. Вони визначають символічні інтерактивні матриці, які конструюють сприйняття навколишньої реальності; формують єдиний

інформаційний простір, роблячи актуальним питання міжкультурної комунікації; сприяють омасовленню потреб, смаків, ціннісних орієнтації людей; імітують суб'єктність індивідів в якості вільних, свідомих, індивідуальних авторів своїх прагнень, почуттів, думок і дій; трансформують гендерну культуру. Саме вони багато в чому визначають специфіку сучасної ідентичності: її множинність, мінливість, формування одночасно декількох псевдоідентичностей, а також відкривають нові перспективи впливу на масову свідомість засобом міфологізації та символізації.

Ідеологія – це не привид ілюзії для ухилення від небажаної дійсності, а конструкція-фантазм, яка слугує фундаментом самої дійсності. Функція ідеології полягає не в тому, щоб запропонувати спосіб ухилитися від дійсності, а в тому щоб подати саму соціальну дійсність як ухилення від деякої травматичної реальної сутності. Ідеологізація є «символізацією Реального», «перетворенням його в осмислену цілісність». Ідеологія – це не просто і не стільки «хибна свідомість», не ілюзорна репрезентація дійсності, а сама ця дійсність, яку слід розуміти як ідеологічну, в якій індивіди не усвідомлюють своєї логіки, не усвідомлюють, яким чином і навіщо діють. Ідеологія передбачає хибне розуміння власних передумов, деяку дистанцію, розрив між соціальною дійсністю та спотвореним уявленням про неї. Вона вписана в саму сутність дійсності.

Ідеологія структурує соціальну дійсність на рівні ідеологічного фантазму. Ідеологічна ситуація виникає тоді, коли люди не усвідомлюють, що вони роблять насправді, коли в них формується хибне уявлення про навколишню соціальну дійсність. Ілюзія водночас структурує наше відношення до дійсності і функціонує як ідеологічний фантазм. Фундаментальний рівень ідеології – це не рівень, на якому справжній стан речей постає в ілюзорному вигляді, а рівень безсвідомого фантазму [5, с. 77].

Список використаних джерел

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / Зигмунт Бауман. – М.: Логос, 2002. – 390 с.
2. Браун Дж. Психология Фрейда и постфрейдисты. – К.: Рефл-бук, 1997. – 304 с.
3. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни. – М.: КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 2000. – 304 с.
4. Губолго М. Н. Идентификация идентичности. Текст. Этносоциологические очерки / М. Н. Губолго. – М.: Наука, 2003. – 764 с.
5. Кессиди Ф. Х. Глобализация и культурная идентичность / Ф. Х. Кессиди // Вопросы философии. – 2003. – №1. – С.76–79.
6. Лейнг Р. Разделенное «Я». – К.: Гос. б-ка Украины для юношества, 1995. – 320 с.
7. Липовецки Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме / Жиль Липовецки. – СПб.: «Владимир Даль», 2001. – 330 с.
8. Луман Н. Тавтология и парадокс в самописаниях современного общества // Социо-Логос. – М.: Прогресс, 1991. – С.194–218.
9. Малахов В. С. Неудобства с идентичностью / В. С. Малахов // Вопросы философии. – 1998. – №2. – С.43–54.
10. Фромм Э. Здоровое общество // Психоанализ и культура. Избранные труды Карен Хорни и Эриха Фромма. – М.: Юрист, 1995. – С.273–596.
11. Хесле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности / В. Хесле // Вопросы философии. – 1994. – №10. – С.112–123.
12. Швейцер А. Благоговение перед жизнью. – М.: Прогресс, 1992. – 576 с.
13. Эриксон Э. Детство и общество. – СПб.: Ленато, АСТ, Фонд «Университетская книга», 1996. – 592 с.

References

1. Bauman Z. Individualizirovannoe obshchestvo / Zigmunt Bauman. – M.: Logos, 2002. – 390 s.
2. Braun Dzh. Psihologiya Freyda i postfreydisty. – K.: Refl-buk, 1997. – 304 s.
3. Gofman I. Predstavlenie sebya drugim v povsednevnoy zhizni. – M.: KANON-press-Ts, Kuchkovo pole, 2000. – 304 s.
4. Gubolgo M. N. Identifikatsiya identichnosti. Tekst. Etnosotsiologicheskie ocherki / M. N. Gubolgo. – M.: Nauka, 2003. – 764 s.
5. Kessidi F. X. Globalizatsiya i kulturnaya identichnost / F. X. Kessidi // Voprosy filosofii. – 2003. – №1. – S.76–79.
6. Leyng R. Razdelennoe «Ya». – K.: Gos. b-ka Ukrainy dlya yunoshstva, 1995. – 320 s.
7. Lipovetski Zh. Era pustoty. Esse o sovremennom individualizme / Zhil Lipovetski. – SPb.: «Vladimir Dal», 2001. – 330 s.
8. Luman N. Tavtologiya i paradoks v samoopisaniyah sovremennogo obshchestva // Sotsio-Logos. – M.: Progress, 1991. – S.194–218.
9. Malahov V. S. Neudobstva s identichnostyu / V. S. Malahov // Voprosy filosofii. – 1998. – №2. – S.43–54.
10. Fromm E. Zdorovoe obshchestvo // Psihoanaliz i kultura. Izbrannye trudy Karen Horni i Eriha Fromma. – M.: Yurist, 1995. – S.273–596.
11. Hesle V. Krizis individualnoy i kollektivnoy identichnosti / V. Hesle // Voprosy filosofii. – 1994. – №10. – S.112–123.
12. Shveytser A. Blagogovenie pered zhiznyu. – M.: Progress, 1992. – 576 s.
13. Erikson E. Detstvo i obshchestvo. – SPb.: Lenato, ACT, Fond «Universitetskaya kniga», 1996. – 592 s.

Yehupov M. V., Research Fellow of the Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), lepan@ukr.net

The text of identity in the context of socialization: the lines of semantic tension

This is a very common understanding of the phenomenon of identity and its genesis in the light of the conceptual metaphoric «text». Such kind of interpretation involves identifying of the contextual areas that make clearer the perception of the text, making its semantic field more interesting and structured. Socialization is the main contextual text identity. In many cases, it is generally questioning the full identity and its prospects.

Keywords: identity, socialization, functional features, contextual hierarchy, image of a man, the principle of action, patterns of social development.

Егупов Н. В., научный сотрудник, Институт высшего образования Национальной академии педагогических наук Украины (Украина, Киев), lepan@ukr.net

Текст ідентичності в контексті соціалізації: лінії смислового напруження

Довольно распространенным является осмысление феномена идентичности и его генезиса сквозь призму концептуальной метафоры «текст». Такая особенность интерпретации предполагает выявление контекстуальных сфер, которые придадут выразительности восприятию текста, делают его смысловое поле не плоскостным, а рельефным, объемным, структурированным. Социализация является основным контекстом текста идентичности. Во многих случаях она вообще ставит под сомнение полноценную идентичность и ее перспективы.

Ключевые слова: идентичность, социализация, функциональные особенности, содержательная иерархия, образ человека, принцип действия, закономерности общественного развития.

* * *

УДК 141.319.8:141.32

Козачинська В. В.,
кандидат філософських наук, докторант,
Національний педагогічний університет ім. М. П.
Драгоманова (Україна, Київ), kozachynska@ukr.net

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ГРАНІ СУБ'ЄКТИВНОСТІ: СВОБОДА ОСМИСЛЕНОГО «СТОЯННЯ У НИЩО»

Грані людської суб'єктивності експліковано через аналіз екзистенційного виміру ситуацій свободи та смисловиттєвого пошуку, що виявляють відкриту проективність способів здійснення суб'єктивності. Утримуючи істотний запитальний потенціал осягнення сутнісної специфіки суб'єктивності, заданий